

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. К. Д. УШІНСЬКОГО**

На правах рукопису

**КАПЛАН ГЕННАДІЙ АБРАМОВИЧ
МІЖОСОБОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

**09.00.3. – Соціальна філософія
та філософія історії**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Одеса – 1996

930.1 316
101.1
Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі
Університету

1(081)
Науковий керівник

Ключников В. П., доктор філософських наук,
професор.

Офіційні опоненти:

Плавич В. П., доктор філософських наук,
професор.

Яценко А. М., кандидат філософських наук,
доцент.

Провідна установа –

Центр гуманітарної освіти Національної
Академії
Наук України

Захист відбудеться " 28 " листопада 1996 р. о 15.00
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради у Південноукраїнському
державному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського /м. Одеса,
вул. Старопортофранківська, 26/.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського
державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

Автореферат розісланий " 23 " жовтня 1996 р.

ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ
ПРОФЕСОР

Дмитрієва М. С.

Актуальність та стан наукової розробки проблеми.

Сучасний етап розвитку суспільства викликає необхідність розкриття нових можливостей підвищення соціальної і трудової активності людей з тим, щоб їх участь у перетворювальних процесах була більш дієвою, а сам процес набрав більш динамічного характеру. Розв'язання корінних завдань суспільного розвитку багато в чому і безпосередньо пов'язано з глибокою розробкою теорії суспільних відносин, оскільки в процесі своєї життєдіяльності людина на основі свого особливого потенціалу активно перетворює і розвиває, з одного боку, суспільні відносини, а з іншого, — свій особовий потенціал у предметностворюваній активній творчій діяльності на основі дійсного багатства суспільних відносин.

Теоретична потреба в аналізі міжособових відносин викликана певною суперечністю ситуації, яка склалася в дослідженні суспільних відносин. Сутність її полягає в тому, що розгляд людини в системі діяльності як активно діючого суб'єкта нерідко здійснюється у відриві від суспільних відносин. Таке становище утруднює розуміння історично-конкретних форм взаємозв'язку людини і суспільства, реального процесу становлення і розвитку людської сутності. Аналіз суспільних відносин у відриві від людини як суб'єкта поза формами її діяльності не дозволяє прослідкувати тенденції розвитку цих відносин, генезис їх форм, які визначають розвиток сутнісних сил людини. Крім того, суспільні відносини повинні бути зрозумілі не як безособова, поза або ж над індивідами існуюча абстрактна структура, а, навпаки, як їх іманентна особова структура, яка утворює внутрішній простір їх власної індивідуальної життєдіяльності. Тому необхідно комплексне проведення аналізу діяльності людини і суспільних відносин, починаючи із загальнофілософського рівня і закінчуючи конкретизацією структури особи.

Між тим, не дивлячись на визнання значущості категорій "міжособові відносини" і "соціальна діяльність", застосування їх не забезпечено необхідним теоретичним аналізом.

ЛІБ ім. В. Стефаника
АН України

Дослідження фундаментальних проблем теорії суспільних відносин, а також розвиток таких її базисних категорій, як "матеріальне життя суспільства", "духовне життя суспільства", "матеріальні відносини", "духовні відносини", "ідеологічні відносини", "спілкування", "соціальна діяльність" та інших багато в чому залежать від наукової розробки проблеми міжособових відносин. Необхідність дослідження міжособових відносин продиктовано також розвитком соціально-філософської теорії, в рамках якої вони виконують важливі методологічні функції. У цьому зв'язку актуальним є визначення "питомої ваги" категорії "міжособові відносини" як в системі інших суспільних відносин, так і у співвідношенні з близькими за змістом категоріями - "спілкування", "соціальна діяльність", "соціальні відносини".

Вибір міжособових відносин для теоретичного аналізу зумовлений також предметом філософської науки і пов'язаний з розв'язанням практичних завдань суспільного розвитку. Теоретичні цілі, які постають перед соціальною філософією, в переважній більшості визначають практичну установку на розвиток людини. Розуміння останньої як цілі суспільного розвитку є найважливішою, хоча і не єдиною, передумовою філософського пізнання. Виступаючи ціллю суспільного розвитку, людина є в той же час і засобом реалізації цієї цілі. Такий підхід до розуміння людини визначає характер розгляду питань пропонованої теми дисертації.

Аналіз сучасної літератури з теми дослідження свідчить, що категорія "міжособові відносини" не знайшла цілісного висвітлення в наукових розробках як вид суспільних відносин і форма соціальної діяльності. У дослідженнях суспільних відносин розглядаються лише окремі аспекти їх функціонування.

У результаті недостатнього вивчення і висвітлення проблеми в літературі стало використання значної кількості робіт, які безпосередньо не пов'язані з розглядуваною темою і порушують також питання із суміжних галузей суспільствознавства. У наслідок розв'язання дослідниками інших теоретичних завдань одержано результати, які складають передумови для цілісного, узагальненого вивчення міжособових відносин як форми соціальної діяльності.

Серед них необхідно відзначити перш за все дослідження методологічних проблем соціального пізнання, проведені в роботах

В.І.Шинкарука, А.І.Уймова, В.Г.Табачковського, П.Ф.Йолона, М.І.Михальченка, В.Г.Федотової та ін.

Значні результати в розробці загальної теорії суспільних відносин містять в собі роботи Ю.П.Андреева, І.В.Бойченка, В.І.Кущенка, М.М.Мокляка, І.М.Попової, Г.В.Мокроносова, А.Т.Москаленка, Ю.К.Плетнікова, П.О.Рачкова, Т.І.Симоненка, М.Ф.Тарасенка та ін.

Важливі в теоретичному плані питання взаємозв'язку соціальної діяльності і суспільних відносин знайшли відображення в роботах Г.С.Батишева, Л.П.Буєвої, М.А.Булатова, В.Я.Вільчинського, М.В.Дьоміна, Ю.В.Осичника, О.М.Леонтєва, В.П.Іванова, М.С.Кветного, О.М.Кривулі, О.З.Панкратова, В.О.Рябенка, В.М.Сагатовського, В.П.Фофанова та ін.

Більш повно в літературі з теми дослідження розкрита проблема спілкування, авторами розробок якої є Н.М.Васіня, О.О.Леонтєв, Ю.Д.Прилюк, М.С.Каган, Б.Ф.Ломов, С.Г.Злобіна, В.М.Сокоvnнн, Л.А.Ситниченко, Б.Д.Паригін, В.І.Паніотто, В.М.Панферов, В.С.Коробейников, С.Ф.Шевчук та ін.

Свідомим суб'єктом міжособових відносин виступає особа, тому необхідно виділити групу робіт, пов'язаних із дослідженням особи в системі суспільних відносин і діяльності. Це, перш за все, роботи В.П.Андрущенко, Г.С.Ареф'євої, Є.М.Головахи, В.Є.Хмелька, А.Б.Лебедева, В.Г.Немировського, Л.Ю.Сироткіна та ін.

Разом із тим, цілий ряд питань теорії міжособових відносин в літературі або ж не поставлені зовсім, або ж розроблені недостатньо. До них можна віднести визначення самого поняття "міжособові відносини", логічні основи структурування міжособових відносин, взаємозв'язку міжособових відносин і соціальної діяльності та ін.

Актуальність проблеми, її теоретичне і практичне значення, недостатній ступінь наукової розробки і високий ступінь дискусійності в трактовці окремих конкретних її питань визначили як вибір теми дисертації, так і зумовили предмет і об'єкт, мету і основні завдання досліджень.

Предметом дослідження є система міжособових відносин, яка розглядається як форма соціальної діяльності людей.

Об'єктом дослідження виступає людина в системі суспільних відносин і соціальної діяльності в матеріальній і духовній сферах суспільного життя.

Мета і завдання дослідження. Основна мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб з позицій загальносоціологічного підходу і на основі сучасного рівня розвитку науки дослідити категоріальний статус міжособових відносин у теорії суспільних відносин і соціальної діяльності, розкрити специфічне їх місце в системі суспільних відносин і діяльності.

Досягнення поставленої мети визначає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- на основі критичної оцінки і узагальнення різнопланових існуючих уявлень про поняття "міжособові відносини" визначити їх категоріальне місце в дослідженні суспільних процесів;
- розглянути міжособові відносини як систему суспільних зв'язків, взаємовідносин і взаємодіяльності людей шляхом виявлення їх сутності, структури та форм прояву;
- визначити зміст міжособових відносин на основі матеріальних і духовних потреб особи і співвідношення їх з такими близькими за змістом поняттями, як "соціальні відносини", "спілкування", "соціальна діяльність", "матеріальні відносини" і "духовні відносини", "економічні відносини";
- розглянути соціальне і предметне у взаємоопосередкуваннях міжособових відносин та соціальної діяльності;
- з'ясувати характер і спрямованість соціальної діяльності особи у сфері економічних відносин і духовного життя суспільства.

Теоретичною і методологічною основою дослідження послужили роботи суспільствознавців, які містять у собі ідеї, спрямовані на розв'язання фундаментальних проблем суспільного розвитку, мають першочергове значення для аналізу нових явищ і процесів суспільного життя і визначення перспектив розвитку основних сфер життєдіяльності людей.

У дисертації використані результати наукових розробок у галузі методології соціального пізнання, дослідження суспільних відносин і соціальної діяльності, а також ураховані результати

теоретичних та науково-практичних конференцій, пов'язаних із темою дослідження, публікації періодичних видань.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, соціально-філософський і конкретно-історичний підходи в поєднанні з методами системного, порівняльного і абстрактнологічного аналізу.

Наукова новизна дослідження.

У результаті загальносоціологічного аналізу вироблено узагальнені характеристики міжособових відносин, як виду суспільних відносин, і форми соціальної діяльності, розкрито загальносоціологічний статус категорії "міжособові відносини"; на основі дослідження сутності, внутрішньої структури і форм прояву даного виду відносин з'ясовано взаємозв'язок міжособових відносин з усією системою суспільних відносин, а також з ключовими категоріями соціально-історичної теорії, що складають зміст понять "соціальні відносини", "соціальна діяльність", "спілкування", "суспільні відносини", "матеріальні відносини" і "духовні відносини".

У наслідок проведеного дослідження одержано такі висновки, що відзначаються новизною:

- міжособові відносини - це взаємовідносини і взаємодії між особами, які розрізняються між собою різною мірою опанування соціального досвіду і суспільних відносин, здійснюваного через посередництво соціальної діяльності з приводу створення, розподілу, обміну та споживання матеріальних і духовних цінностей в цілях реалізації потреб, що виникають;
- форми міжособових відносин і спілкування є виразом взаємозв'язку суспільних відносин і соціальної діяльності. Міжособові матеріальні і духовні відносини виступають системотворювальним фактором суспільних відносин, соціальна діяльність - засобом їх здійснення;
- категорія "міжособові відносини" має специфічну самостійність у системі інших суспільних відносин і відіграє важливу методологічну роль в їх дослідженні;
- міжособові відносини є однією з ключових систем формування розвинутої особи і як усвідомлена форма соціальної

діяльності визначає практичне перетворення соціальної реальності;

- єдність міжособових відносин і соціальної діяльності об'єктивується у відповідних формах соціальної предметності /тілесній, речовій, інституціональній та знаковій/;
- матеріальні і духовні потреби особи формують мотиви і установки соціальної діяльності, виступають збуджувальним елементом механізму соціальної діяльності. Багатоманітність матеріальних і духовних потреб зумовлює видову своєрідність типів і форм міжособових відносин у суспільстві.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані в подальшій розробці теоретико-методологічних і практичних питань ефективного функціонування і розвитку суспільних відносин, у розв'язанні нагальних питань перетворення і реформування матеріальної і духовної сфер суспільного життя. Вони також можуть стимулювати і координувати міждисциплінарні наукові дослідження теорії спілкування, що проводяться різними науками і залишаються багато в чому розрізненими паралельною ходою ведення досліджень.

Одночасно здійснено теоретичне обґрунтування і наукові висновки можуть бути використані для читання курсів "соціальна філософія", "філософія історії", а також спецкурсів з теорії суспільних відносин і спілкування, в різнобічній культурно-просвітній діяльності.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження викладено на Науковій конференції "Універсум людини: мислення, культура, наука /Київ, 1994/, Всеукраїнській науково-методичній конференції "Українознавство в технічному вузі: методологія, методика, перспективи" /Київ, 1994/, Республіканській науково-методичній конференції викладачів сільськогосподарських навчальних закладів України "Активізація форм і методів навчального процесу" /Київ, 1994/, а також на Третій міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій аналізу конфліктів у суспільстві /Київ-Чернівці, 1995/. З теми дисертації опубліковано 5 робіт.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків та списку основної використаної літератури. Поставлена мета і завдання дослідження визначили початковий філософсько-соціологічний аналіз міжособових відносин як системи шляхом розкриття поняття "міжособові відносини", дослідження їх сутності і структури, місця в цілісній системі суспільних відносин, конкретних форм прояву в життєдіяльності особи /I розділ/. Розв'язання цих дослідницьких завдань дозволило перейти до аналізу соціальної діяльності як основи міжособових відносин через розкриття іпнучої єдності діяльності і суспільних відносин, виявлення особливостей соціальної діяльності особи у сфері економічних відносин і в духовній сфері життя суспільства /II розділ/.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У "Вступі" обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається стан теоретичного спрацювання, формулюються об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, охарактеризовані наукова новизна та теоретико-методологічна основа, практичне значення результатів дослідження, представлені дані про апробацію та структуру роботи.

Перший розділ - "Міжособові відносини, як система", складається з трьох параграфів: "Поняття міжособових відносин", "Сутність і структура міжособових відносин", "Форми прояву міжособових відносин".

На початку розділу акцентується увага на тому, що розуміння людини, як вищої соціальної цінності, залежності дійсного її багатства від багатства "дійсних відносин" визначає гуманістичну спрямованість розвитку усіх сфер суспільного життя і здійснюється через гармонічне залучення особи в цілісну систему суспільних відносин, у тому числі і міжособових як невід'ємної їх складової частини. Дослідження об'єктивного змісту міжособових відносин, логіко-категоріальних особливостей їх внутрішньої структури і зв'язків з іншими суспільними відносинами виявляє евристичну цінність даної категорії для соціальної теорії і практики.

Розгляд специфіки змісту поняття "міжособові відносини", визначення місця цього поняття в загальній системі соціально-філософських категорій і особливостей розуміння його як соціального явища пов'язано в дисертації з уточненням трактувань таких категорій, як, з одного боку, "особове", "особисте", а з іншого — "зв'язок", "взаємодія", "відношення", "суспільні відносини" і "спілкування".

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що "міжособове" являє собою фіксацію існуючої між особами єдності індивідуального і соціального, одиничного і загального, особового і особистого. У системі міжособових відносин фіксуються як тотожні, однаково загальні властивості людей, так і існуючі між ними відмінності /різна міра опанування соціальним досвідом, оволодіння суспільними відносинами, сполучення соціального і індивідуального/.

Відмінності є основою взаємовідносин між людьми, з відповідно руху і розвитку міжособових відносин — основою їх постійного відтворення. Проаналізувавши наявність тотожності і відмінності в структурі особи, автор приходять до висновку, що в соціально-філософському плані в наближеному до повноти розуміння міжособові відносини — це взаємовідносини і взаємодії між особами, які розрізняються мірою засвоєння соціального досвіду і суспільних відносин з приводу самої міжособової взаємодії, її виробництва і відтворення. Вони характеризуються, з одного боку, як об'єктивні за своїм суспільним змістом і предметним втіленням, а з іншого, — особовим, діяльно-суб'єктивним відношенням до нього об'єктивного змісту і предметності. Як основні відмінні риси міжособових відносин у дисертації розглядаються їх суб'єктивність і усвідомленість, активність і цілеспрямованість, конкретність за змістом і формою виразу, а також предметність.

Проведене в роботі узагальнення існуючих в літературі підходів свідчить, що в широкому смислі слова міжособові відносини виступають як персоніфікація і актуалізація всіх суспільних /соціальних/ відносин. Включаючись у суспільні відносини, особа тією чи іншою мірою втілює /персоніфікує, актуалізує/ ці відносини в своїй структурі, діяльності, поведінці, відносинах з іншими людьми. З цього боку міжособові відносини виступають

уособленням /персоніфікацією/ суспільних відносин. Але людина здійснює свою життєдіяльність і обмін нею предметом своєї власної волі і свідомості. Тому міжособові відносини включають у себе також усвідомлення взаємодіючими індивідами існуючих у суспільстві відносин і відповідну зміну ними цих відносин. У цьому зв'язку вони можуть бути представлені як відносно самостійний вид соціальних відносин, опосередкованих соціальною сферою життя людей, соціальними відносинами.

Міжособові відносини формуються в процесі практичного спілкування людей і виражають не лише "об'єкт-об'єктні" зв'язки індивідів, але й "об'єкт-об'єкт-об'єктну" їх взаємодію, враховуючи предметну опосередкованість зв'язків людей матеріальними і духовними результатами їх спільної діяльності.

Застосований в дисертації загальносоціологічний підхід дозволяє визначити основні сутнісні характеристики міжособових відносин. Сутність їх складає вся сукупність суспільних відносин, які визначають основні риси і тенденції розвитку відносин міжособових. Вони мають місце на всіх соціальних рівнях суспільства, в усіх його сферах, пронизують усі види суспільних відносин і охоплюють як матеріальні, так й ідеологічні відносини. Міжособові відносини реалізуються в процесі матеріальної і духовної діяльності людей і, відповідно, включають до своєї структури як відносини матеріальні, пов'язані з відтворенням людьми свого і чужого життя, так і відносини ідеологічні /духовні/, що знаходять прояв у пізнавальній, естетичній, релігійній, моральній та інших видах духовної діяльності, а також охоплюють "вертикальне" їх розвертання - суспільну психологію й ідеологію.

Предметом міжособових відносин є матеріальні і духовні цінності як результати матеріальної і духовної діяльності людей; вони мають місце як при безпосередній їх взаємодії, так і з участю матеріальних і духовних посередників /предмети виробництва і споживання, книги, музика тощо/.

Спираючись на проведений у літературі аналіз видів матеріальних й ідеологічних /духовних/ відносин та накопичений досвід створення їх системи, в розділі проводиться послідовний структурний їх аналіз як у цілому, так і окремих структурних

елементів, що викликають розбіжності в поглядах науковців. При цьому автор виходить з того, що логічною основою розподілу системи суспільних відносин на матеріальні і ідеологічні є не особливість їх змісту, а специфіка генезису, що визначається різною роллю як у відіграє свідомість у цьому процесі. Матеріальні і ідеологічні відносини мають як матеріальні, так і ідеальні компоненти. Тому в дисертації мова йде головним чином про відносне переважання предметних, речових і духовних факторів у рамках того чи іншого типу відносин. Відмінності між міжособовими матеріальними і духовними відносинами, основа їх розподілу мають свої витoki в суспільному розподілі праці.

Характер і структура міжособових відносин визначаються переважно матеріальними і духовними потребами особи. Предметний світ, умови виробництва і особове середовище – основні фактори, через посередництво яких потреби особи проникають і закріплюються в її свідомості і визначають взаємовідносини з іншими людьми. Відмінності в характері діяльності і умовах життєвих обставин індивідів зумовлюють різноманітність і відмінність потреб людей, виступають збудливою і спонукальною силою їх спілкування. Генетично потреби, як наголошують у роботі, можна розглядати як основу функціонування міжособових відносин, оскільки кожний індивід лише в суспільстві і через посередництво інших людей може задовольнити свої потреби.

У роботі розкривається зв'язок проблеми співвідношення потреб й інтересів людей. Якщо потреби виступають внутрішнім способом функціонування суспільного відношення, складають іманентну сутність особи, то інтереси виступають ніби "зовнішнім" способом існування відносин і знаходять вираз перш за все в характері взаємозв'язку і взаємодії людей у процесі здійснення своєї життєдіяльності, реалізуються сукупними діями людей.

Предметом інтересу, його змістом є і предмет потреби, і соціальні засоби його досягнення, шляхи та способи реалізації цілей, які людина намагається здійснити в своїй життєдіяльності. Тому Реалізація інтересу, як суб'єктивного виразу об'єктивно нарізаної потреби, здійснюється шляхом взаємодії учасників процесу, тобто інтерес реалізується сукупними діями окремих людей.

До змістовного поля міжособових відносин, до їх структури органічно входить також мотиваційна сфера духовної діяльності людей: цілі, настанови, ціннісні орієнтації, спрямованість особи. Суб'єктивація початкових джерел активності особи у вигляді потреб і інтересів породжує мотиваційну діяльність і оцінкові судження - важливі регулятори відносин між людьми в їх взаємодії з оточуючим середовищем.

У розділі наголошується на тому, що для розуміння сутності і структури міжособових відносин важливе методологічне значення має визнання разом із цілісністю суспільних відносин складної внутрішньої структурованості їх, взаємозв'язку матеріальних і духовних відносин, а також визначальної ролі матеріальних відносин стосовно духовних і відносної самостійності останніх. Багатогранність об'єкта дослідження зумовлена складністю визначення єдиного критерія формування міжособових відносин. На думку автора, такими визначальними чинниками формування міжособових відносин є види матеріальної і духовної діяльності людей, форми предметної їх опосередкованості, роль свідомості у функціонуванні матеріальних і духовних відносин, унаслідок чого вони виступають як взаємозв'язки і взаємодії між людьми, предметно опосередковані матеріальними і духовними результатами їх спільної діяльності. На основі такого розуміння в дисертації розглядаються як форми прояву міжособових відносин - матеріальні і духовні відносини, а також форми взаємозв'язку і взаємодії людей всередині певних спільностей людей як суб'єктів з різною мірою опанування соціальним досвідом, сполучення соціального і індивідуального, у вигляді соціально-ролевих і безпосередньо-особових, прямих і непрямих відносин.

Соціально-ролеві міжособові відносини охоплюють особу відносини людей, які розрізняються між собою перш за все за своїм статусом: відносини між рівними суб'єктами діяльності по "горизонталі" і відносини між керівниками і підпорядкованими їм у системі ділових відносин по "вертикалі". Безпосередньо-особові відносини охоплюють весь спектр міжособових взаємодій людей поза основною діяльністю. В основі ж розрізнення прямих і непрямих міжособових відносин, як розглядається в роботі, є наявність між суб'єктами перш за все відносин безпосереднього зворотнього зв'язку.

Суттєвим доповненням для характеристики міжособових відносин як системи є аналіз у першому розділі видів міжособових відносин з урахуванням тих цілей, котрі в них реалізуються, послідовний розгляд їх основних функцій. Автор вважає, що найважливішими функціями міжособових відносин як міжособового спілкування, є отворення і відтворення суспільних відносин, а також передача і опанування накопиченого людьми суспільного досвіду в різноманітних сферах своєї діяльності.

У заключній частині першого розділу акцентується увага на тому, що проведений філософсько-соціологічний аналіз сутності структури і форм прояву міжособових відносин має важливе теоретичне і методологічне значення. У рамках загальносоціологічного підходу виділення і дослідження міжособових відносин дозволяє розширити і поглибити уявлення про змістовну сторону суспільних відносин взагалі. У методологічному плані розв'язання цього питання створює необхідні передумови теоретичного аналізу ряду проблем не лише в галузі соціально-філософської теорії, але й психології, лінгвістики, теорії комунікацій тощо.

Другий розділ - "Соціальна діяльність - основа міжособових відносин", присвячено аналізу найважного взаємозв'язку соціальної діяльності і міжособових відносин. Розкриття цієї проблеми охоплює три основні питання, які окремо розглянуті у відповідних параграфах: "Єдність діяльності і суспільних відносин", "Соціальна діяльність особи у сфері економічних відносин" та "Соціальна діяльність у духовній сфері".

На початку розділу на основі порівняльного методу аналізу, зіставлення існуючих у літературі трактувань соціальної діяльності автор приходять до висновку, що вона виступає як спосіб буття соціальної дійсності і в такому значенні входить до категоріального апарату філософії.

Сутність діяльності не може бути достатньо зрозуміла без детального дослідження її суб'єкта, оскільки людина як діяльна істота характеризується перш за все своєю діяльною сутністю і діяльним способом буття. Саме діяльність людей визначається специфіка розвитку і природа людського суспільства, а також окремих індивідів.

Значне місце в розділі відведено розкриттю існуючого зв'язку між соціальною діяльністю і суспільними відносинами, узагальненню різних підходів до трактування цього питання. На основі такого аналізу автор наголошує на тому, що соціальна діяльність людей виступає як субстанція суспільних відносин, є їх необхідним змістом. Суспільні відносини у цьому зв'язку предстать як необхідні форми, в яких здійснюється соціальна діяльність людей.

Соціальна діяльність і суспільні відносини є найважливішими атрибутами життя суспільства. Атрибутивні їх функції знаходять свій прояв у тому, що суспільні відносини є системоутворюючим фактором суспільства і діяльності у формі координації і субординації їх елементів; діяльність же – способом існування суспільства. Діяльність і суспільні відносини зумовлюють цілісність розвитку суспільної системи, в якій кожний компонент виконує специфічні функції. У генетичному плані діяльність і суспільні відносини являють собою нерозривне ціле і є двома різними сторонами одного і того ж процесу, яким є спосіб існування соціальності.

При цьому автор виходить з того, що категоріями "соціальна діяльність" і "соціальні відносини" фіксується в соціальній філософії специфіка соціального на відміну від природного. Якщо перша категорія відображає соціальне, з точки зору її субстанції, то друга – морфологію.

Окреме місце в розділі присвячене розгляду предметної опосередкованості людської діяльності і суспільних відносин, яка характеризує їх суспільний зміст. Подвійність суспільної форми діяльності, що впливає безпосередньо із суспільного її змісту, її безпосередньо-суспільний одночасно і опосередковано-суспільний характер знаходять вираз у категоріях "міжособові відносини" і "суспільні відносини". Єдність і відмінність безпосередньо-суспільної і опосередковано-суспільної форми діяльності, міжособових відносин і суспільних відносин /безособових/ визначає те, що взаємозв'язок і взаємозалежність людей у процесі діяльності виступає як єдиний цілісний процес суспільного розвитку. У цьому відношенні міжособові відносини постають як специфічна форма людської діяльності, оскільки не лише суб'єкт-

об'єктні, але й суб'єкт-суб'єктні взаємозв'язки і відносини людей характеризують соціальну діяльність особи. Ставлення людини до речей завжди опосередковане її відношенням до інших людей, так само як взаємозв'язки між людьми опосередковані їх ставленням до речей.

Послідовність дослідження цього питання зумовила розгляд в дисертації таких форм соціальної предметності, як тілесна, речова, інституціональна і знакова. Їх діалектична єдність виступає тим предметно-розгорнутим світом людини, в якому об'єктивається діяльність і суспільні відносини, в тому числі й міжособові. Єдність цих основних форм соціальної предметності полягає в тому, що всі вони об'єктивні і соціально значимі, несуть у собі можливості для появи і задоволення різноманітних потреб, мотивів і цілей людини.

Виходячи з того, що соціальна діяльність є реалізація потреб особи в соціальній взаємодії конкретного змісту, необхідною умовою їх виникнення та задоволення є інша людина, або ж інші люди. Саме відношення чи взаємодія суб'єктів можуть мати місце лише при наявності спільної для них діяльності як поля їх соціальної активності.

У рамках системи матеріально-виробничої діяльності в дисертації проводиться аналіз трудової діяльності особи у сфері економічних відносин, з формуванням якої пов'язане становлення самої людини як істоти соціальної. При цьому наголошується, зокрема, що результати людської праці виступають як речові посередники відносин людей у матеріальному виробництві. Однак не речовина сама по собі, а праця, в тому числі уречевлена праця, яка присутня в перетворювальній формі речовини, "стягує" індивідів у ціле, переводить їх життєдіяльність у діяльність тісно пов'язаних між собою соціальних істот. Через ставлення до речей, до людських предметів здійснюються взаємовідносини між людьми. Механізм, який забезпечує таку спрямованість взаємодії, полягає в тому, що продукт трудової діяльності суб'єкта є предметом не його власної потреби, а потреби іншого суб'єкта.

Матеріальні /економічні/ відносини власне самого виробництва так чи інакше опановуються індивідом і в трансформованому вигляді включаються в матеріальне спілкування з іншими людьми.

У процесі виробництва особа як споживач привласнює не лише предмети споживання, але й самі виробничі сутності відносин, "споживає" в процесі спілкування особові якості інших людей і тим самим відтворює ці відносини, формує себе як суб'єкта не лише споживання, але й виробництва.

У подальшому розгляді цього питання розкривається, що соціальна діяльність особи у сфері економічних відносин знаходить прояв в її відносинах з приводу виробництва матеріальних благ, їх розподілу, обміну і споживання. Ця діяльність виступає як система міжособових відносин, що являють собою сукупність суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних зв'язків людей у процесі виробництва. Обмін діяльністю, розглядуваний автором з точки зору його соціальної визначеності, виступає як спосіб соціального взаємозв'язку суб'єктів відносин, їх діяльного буття, складає основний зміст і зумовлює реалізацію суспільного виробництва.

З метою виведення кінцевого результату соціальної взаємодії індивідів в економічній сфері в розділі проводиться аналіз результатів виробництва: розгляд самого власне виробництва, розподілу, обміну і споживання як складових частин одного цілого, які в своїй сукупності і зумовлюють загальну систему результатів суспільного виробництва.

На основі сьогоденної практики життя автор приходить до висновку, що економічне реформування в Україні стимулює прояв нових суб'єктів економічної діяльності, вносить нові елементи в соціальну структуру суспільства, що визначає розширення поля соціальної діяльності особи у сфері економічних відносин. Соціальна активність особи в економічних відносинах є змістовною характеристикою цілепокладаючої діяльності, відображає міру перетворювального впливу суб'єктів виробництва на оточуючий світ, а також міру власної зміни суб'єкта як діяльної істоти. Здійснення демократії і самоуправління в цьому зв'язку можна розглядати як один із важливих критеріїв досягнення суспільством якісно нового стану розвитку.

Завершується другий розділ дослідженням соціальної діяльності особи в духовній сфері, яка включає в себе відносини з приводу результатів цієї діяльності, контактів у процесі

виробництва, розподілу, обміну і споживання продуктів духовної діяльності.

В цій частині розділу акцентується, зокрема, увага на тому, що духовне виробництво виступає не лише як виробництво суспільної свідомості в її історично-конкретних формах, а і як виробництво і відтворення суспільного зв'язку, відносин і спілкування людей в духовно-світоглядних формах. Сутність духовного виробництва складає творення, виробництво духовного продукту, котрий має подвійну форму існування: у вигляді позитивно-змістовних властивостей і у вигляді сукупності суспільних якостей, системи духовних цінностей суспільства. Інтеграція процесу обертання духовного продукту, сполучення власне виробництва і розподілу трансформується в суспільно визначений обмін духовними цінностями між людьми і завершується в споживанні.

Соціальна діяльність особи в духовній сфері реалізується в таких формах гуманістичної спрямованості, як наукова, естетична, релігійна, моральна, послідовний аналіз яких проводиться в роботі. Основою функціонування різнобічної діяльності людей в духовній сфері виступають духовні потреби, які є необхідною складовою функціонування і розвитку міжособових відносин як форми соціальної діяльності особи.

У "Висновках" підводяться підсумки проведеного дослідження, визначаються перспективні його напрямки, пропонуються практичні рекомендації, які можуть бути використані при подальшій розробці проблеми.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Суб'єкт у системі міжособових відносин //Тези доповіді Всеукраїнської науково-методичної конференції "Українознавство у технічному вузі: методологія, методика, перспективи. 12-14 жовтня 1994 р. / Секції УІ-УШ.- Київ, УДУХТ, 1994.- 0,2 др.арк.

2. Міжособисте спілкування та ціннісні орієнтації //Універсум людини: мислення, культура, наука: Наукова конференція пам'яті заслуженого діяча України, доктора філософських наук, професора М.О.Парняка. 19-20 жовтня 1994 р., ІУ секція.- Київ, 1994.- 0,33 др.арк.

3. Культура наукового спілкування як творчий процес
//Активізація форм і методів навчального процесу: Матеріали
республіканської науково-методичної конференції.- Київ, Вид-
во НАУ, 1994.- 0,1 др.арк.

4. Етичний аспект проблеми міжособистісного спілкування
//Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика: Тези
Третьої Міжнародної науково-практичної конференції 17-20 трав-
ня 1995 року.- Київ; Чернівці.- 1995.- 0,33 др.арк.

5. Міжособові відносини як предмет філософського аналізу.-
Нікополь, НЛУБН, 1995 /рос.мовою/.- 1 др.арк.

Каплан Г.А. Межличностные отношения как форма социальной деятельности. Диссертация /рукопись/ на соискание ученой степени кандидата философских наук по спец. 09.00.03 - Социальная философия и философия истории,

В диссертации рассматриваются межличностные отношения как вид социальных отношений и форма социальной деятельности. На основе критической оценки и обобщения разноплановых существующих представлений определяется их место в исследовании общественных процессов. Межличностные отношения рассматриваются как система общественных связей, взаимоотношений и взаимодействия людей путем выявления их сущности, структуры и форм проявления. Содержание межличностных отношений определяется на базе материальных и духовных потребностей личности в соотношении с такими близкими по содержанию категориями, как "социальные отношения", "общение", "социальная деятельность", "материальные отношения" и "духовные отношения", "экономические отношения" и др. Отдельное место в диссертации отведено анализу социального и предметного во взаимоотношении межличностных отношений и социальной деятельности, выяснению характера и направленности социальной деятельности личности в сфере экономических отношений и духовной жизни общества.

Ключові терміни

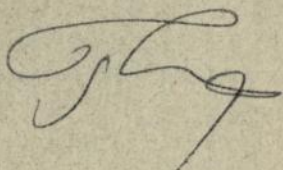
Міжособові відносини, соціальні відносини, спілкування, матеріальні і духовні відносини, економічні відносини і ідеологічні відносини, матеріальне життя суспільства та духовне життя суспільства, соціальна діяльність.

Kaplan G.A. Interpersonal Relations as a Form of Social Activity. The dissertation for the scientific degree of Candidate of Sciences (Philosophy) in speciality 09.00.03. - Social Philosophy and Philosophy of History.

Interpersonal relations as a kind of Social relations and a form of social activity are considered. On the base of the critical estimation and generalization of various conceptions the place of the interpersonal relations in the investigation of social processes are determined. These relations are considered as a system of social interconnections, interrelations and activities of people. The content of interpersonal relations is determined on the base of material and spiritual needs of persons in connexion with such categories as : "Social relations", "Intercourse", "Social activity", "Material relations", "Spiritual relations", "Economic relations" etc. The special place in the thesis is dedicated to the analysis of the social and contentual in the intermediation of interpersonal relations and social activity, elucidation of the character and orientation of the social activity of the personality in the realm of economic relations and spiritual life of the Society.

Key words :

Interpersonal relations, Social relations, Intercourse, Material and Spiritual relations, economic relations, Ideological relations, Material and Spiritual life of the Society, Social activity.

Сдано в набор 15.10. 96 г. Подписано в печать 21.10.96 г. Формат 60x84 1/16. Бумга газетная. Гарнитура
литературная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 1,4 Тираж 130 экз.
Заказ № 176 Заказное.
322970. г. Марганец, ул. Советская, 164.
ИПТОО фирма "ОБИС"

399729

AB 35.934